

UDK 811.163.42'344.4
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 14. XII. 2005.
Prihvaćen za tisak 19. XII. 2006.

Mate Kapović
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
mkapovic@ffzg.hr

NAGLASNE PARADIGME O-OSNOVÂ MUŠKOGA RODA U HRVATSKOM

U radu se daje pregled naglasnih paradigama *o-osnovâ* muškoga roda u tzv. klasičnom novoštokavskom i navodi do kakvih je otklona od izvornoga stanja došlo u novoštokavskim govorima. Daju se primjeri iz raznih (novo)štokavskih govora za različite vrste promjena, sustavnih ili nesustavnih, koje su se dogodile u naglasnom sustavu *o-osnovâ*. Tako se govori o (djelomičnom ili potpunom) jednačenju n. p. *b* i n. p. *c* kod imenica s kratkim korijenom i dugom množinom (primjerice *bròdovi* kao *stòlovi* na istoku, ali *stòlovi* kao *bròdovi* na zapadu), o gubitku pomičnosti naglasaka (primjerice *grădôvâ* umjesto *gradôvâ*, *grădovima* umjesto *gradôvima*), o sekundarnom razlikovanju n. p. *a* i n. p. *b* u g. mn. (*pòpôva* prema *prăgôvâ* umjesto starijega *pòpôvâ* : *prăgôvâ*) itd.

1. Uvod

U ovom ćemo radu govoriti o naglasnim paradigmama *o-osnovâ*¹ (tj. o imenicama muškoga roda tipa *grăd*, *grăda*) i o promjenama koje se u njima događaju u hrvatskom standardu i u novoštokavskim govorima. Na početku valja odrediti pojmove iz prve rečenice. Govorimo o trima naglasnim paradigmama – *a*, *b* i *c*, koje su uzete iz dijakronijskoga proučavanja slavenske akcentuacije, ali se sasvim lijepo mogu primijeniti i na suvremeni hrvatski. Kako ćemo govoriti i o promjenama koje se u ovim paradigmama događaju, jasno je da je ovaj rad nužno i dijakronijski orijentiran, a ne samo sinkronijski. Govoreći o hrvat-

¹ S obzirom na djelomično dijakronijsko usmjerenje rada, ovdje ćemo dakako rabiti naziv *o-osnove* uobičajen u povijesnom jezikoslovlju.

skom mislimo ponajprije na hrvatski standardni jezik i njegovu novoštokavsku osnovicu. Osim toga, razlikovat ćemo klasični štokavski (primjerice iz Akademijina rječnika ili Budmanijeve gramatike) i suvremeni standardni hrvatski jezik (opisan u suvremenim hrvatskim gramatikama). Sve je dijalekatne primjere koji se u članku navode zabilježio sâm autor na terenu².

2. Bilježba oviska

Ovisak (¹) nam olakšava opis štokavskoga naglasnoga sustava. Njime označavamo silazni naglasak tako da ga stavimo na dotičan slog – npr. *s¹ûša*. Ako je silazni naglasak čelan (dakle onaj koji preskače na prednaglasnicu)³, bilježimo ovisak na samom početku riječi, npr. *ˈmêso* – *ˈzâ mēso*. Ako silazni naglasak nije i čeonni naglasak, ovisak se stavlja ispred samoglasa, npr. *br¹ât*, *ôd br¹ata*, ali *ˈbôg*, *ˈbôga*, *ôd boga*. Kod uzlaznih se naglasaka ovisak bilježi na sljedećem slogu, odnosno piše se na mjestu zanaglasne visine, npr. *ruk¹a*, *nôg¹a*. Tako prema genitivu *pút¹a* možemo označavati i *pût¹* gdje je ovisak zapravo na nultom morfemu i naglasak bi trebao biti uzlazan, ali kako to nije moguće u jednosložici, ostvaruje se kao silazan naglasak.

Oviskom razlikujemo ònō što se čini prividno istim: npr. *br¹âta* ≠ *ˈbôga* što se vidi u *zâ br¹ata* ≠ *ôd boga* ili *br¹ât* ≠ *krôv¹* što se vidi u *br¹âta* ≠ *krôv¹a*. Ovisak stoji na mjestu naglasaka u konzervativnim nenovoštokavskim govorima.

3. Naglasne paradigme

Sve *o*-osnove u hrvatskom jeziku možemo podijeliti na tri naglasne paradigme – n. p. *a* (oviska vezana na jednom od slogova u osnovi), n. p. *b* (oviska na zaosnovnom slogu, odnosno na prvom slogu iza osnove ili povučena na zadnji slog osnove) i n. p. *c* (slobodna tj. promjenljiva naglasaka – ovisak je ili čelan ili na nastavku). Kao primjere za n. p. možemo navesti:

n. p. *a*: *r¹ât*, *r¹âta*; *čòvj¹ek*, *čòvj¹eka*

n. p. *b*: *gròm¹*, *gròm¹a*; *kòvāč¹*, *kovác¹a*

n. p. *c*: *ˈvrât*, *ˈvrâta*, *na vrât¹u*; *ˈkôrāk*, *ˈkôrāka*, *na korāk¹u*.

² Katkada se za pojedine oblike ne navodi točno potvrda iz pojedinačnih govora – uglavnom ako je riječ o općepoznatim proširenim oblicima ili ako takva točna potvrda nije bitna.

³ Za čeonni naglasak usp. i HG 1997:93 gdje se nazivlje *čelnim naglaskom*. Za bilježenje oviska usp. npr. i Garde 1993, Browne & McCawley 1965.

4. Naglasna paradigma *a*

U naglasnoj je paradigmi *a* ovisak uvijek vezan za jedan slog u osnovi – to može biti prvi slog: *g'ād*, *g'āda* ili drugi slog *jèz'ik*, *jèz'ika*.

N. *r'āk⁴*

G. *r'āka*, *òd r'aka*

D. *r'āku*

A. *r'āka*

V. *r'āče*

L. *r'āku*, *ò r'aku*

I. *r'ākom*

Naglasak u jednini ostaje svugdje nepromijenjen. D. i L. su jednaki – *r'āku*. Drugotno se iz naglasne paradigme *c* širi visnost (vidi dolje za definiciju) dočetnoga *-u* u L. pa analogijom umjesto *ù r'atu* (npr. u Dubrovniku, inače ne baš često) dobivamo *u ràt'u* (često) ili umjesto *nà kr'aju* (često, npr. Dubrovnik, Prapatnice kraj Vrgorca) dobivamo *na kràj'u* (također često, npr. Konavle). Izvorni se naglasak češće čuva u *nà kr'aju* (često uz mlađe *na kràj'u*), nego recimo *ù r'aju* ili *ù r'atu* što je, kako rekosmo, rijetko⁵. Događa se da imenica prijeđe iz naglasne paradigme *a* u naglasnu paradigmu *b* (nominativi im se podudaraju, usp. *r'āk* i *põp'*). To vidimo primjerice u riječi *māk'*, *māk'a* koja je povijesno pripadala naglasnoj paradigmi *a* – praslavenski **mākъ*, **māka* (za izvornu naglasnu paradigmu *a* uspoređi slovenski *màk*, *máka* i češki *mák*). U nekim se riječima događa taj prelazak iz naglasne paradigme *a* u *b* samo u nekim dijalektima i očito u novije vrijeme. Tako umjesto *kr'āj* (*a* je dugo zbog dočetnoga *-j#*), *kr'āja* imamo u dijalektima *krāj'*, *kràj'a* (takav naglasak imam zabilježen npr. za Šibenik). Dočetnost se oviska vjerojatno širi prema analogijskom naglasu lokativa jednine *na kràj'u* (lokativ se ove imenice često upotrebljava) i prema množini (vidi dolje) u kojoj se, pogotovu u istočnijim krajevima, širi uzlazni naglasak koji je izvorno obilježje naglasne paradigme *b* (*kràj'evi* umjesto *kr'āj'evi*). Iz Vrgorske krajine imam zabilježen i genitiv množine *kràjévā* (tako je i u Dubrovniku), s mlađim pomičnim naglaskom preuzetim iz naglasne pa-

⁴ Kao primjere naglasnih paradigama navodimo tzv. klasične novoštokavske oblike s neujednačenim padežima tipa *gradòvima* umjesto *gràdovima* i sl. Razlog je tomu taj što se iz najstarijih oblika uvijek mogu izvesti svi mlađi, no ne i obrnuto.

⁵ Za Slavonski Brod imam zabilježeno recimo *nà kraju*, *ù ratu*, ali u *ràju*.

radigme *c* (ondje inače naglašeno *-óvā, -évā* nije uobičajeno u mlađih govornika), vjerojatno stoga je *krāj, krāja* (n. p. *a* s duljenjem ispred *-j#* u N. jd.) uzeo kao istovjetno naglasku tipa *bôg, bôga* (n. p. *c*). I staro se *pr'äg, pr'äga* (n. p. *a*), primjerice, često mijenja u *pr'äg, präg'a* (n. p. *b*) – npr. u Slavonskom Brodu, Vukovaru, Šibeniku, Dubravi na Pelješcu, Konavlima, Zadru itd. Tu je također uzor mogao biti sekundarni *`* u L. jd. *na präg'u* (usp. *prikò praga* u Ravči kraj Vrgorca i *nà pragu* u Dubrovniku).

n. <i>r'äci</i>	<i>r'äkovi</i>
g. <i>r'äkā</i>	<i>r'äkōvā</i>
d. <i>r'äcima</i>	<i>r'äkovima</i>
a. <i>r'äke</i>	<i>r'äkove</i>
v. <i>r'äci</i>	<i>r'äkovi</i>
l. <i>r'äcima</i>	<i>r'äkovima</i>
i. <i>r'äcima</i>	<i>r'äkovima</i>

U dugoj se množini u naglasnoj paradigmi *a* u istočnijim krajevima širi analogijski naglasak tipa *räk'ovi* umjesto *r'äkovi* ili *rät'ovi* umjesto *r'ätovi*. Isto se događa i u naglasnoj paradigmi *c* gdje se isto širi takav mlađi naglasak (vidi dolje). U nekim je govorima u množini poopćen uvijek *`* ili *'* u većini riječi u množini bez obzira na paradigmu, pa u množini više gotovo uopće nema stare razlike među paradigmama (prema starom *r'ätovi, stöl'ovi, 'bròdovi* ujednačeno *rät'ovi, stöl'ovi, bròd'ovi*). Stari se naglasak često čuva primjerice u riječi *svätovi* koja se ne povezuje više s rjeđom jedninom *svät* (uostalom drugačijega značenja) i koja je zapravo na neki način *plurale tantum*.

U genitivu se množine slog prije dočetnoga *-ā* pravilno dulji, usp. *r'äkā* prema *r'äci*.

N. <i>jèz'ik</i>
G. <i>jèz'ika</i>
D. <i>jèz'iku</i>
A. <i>jèz'ik</i>
V. <i>jèz'iče</i>
L. <i>jèz'iku</i>
I. <i>jèz'ikom</i>

n. *jèz'ici*
 g. *j'èzīkā*
 d. *jèz'icima*
 a. *jèz'ike*
 v. *jèz'ici*
 l. *jèz'icima*
 i. *jèz'icima*

U riječima naglasne paradigme *a* s oviskom vezanim za neprvi slog, valja samo spomenuti pravilan pomak naglaska u genitivu množine – *jèz'ici*, ali *j'èzīkā*. Isto vidimo i u dugoj množini naglasne paradigme *b* – *stòl'ovi*, ali *st'òlōvā* (*stòl'ovi* se ponaša jednako kao *jèz'ici*). Dijakronijski gledano, ovdje je posrijedi promjena staroga akuta u cirkumfleks – N. *jèzýkъ, g. mn. *jèzýkъ ⇒ *jèzýkъ da bi se onda povukao naglasak na prethodni slog jer silazni naglasak ne može stajati na nepočetnom slogu pa dobivamo genitiv množine *jèzīk* i konačno novoštokavsko *jèzīkā*. Istu tu promjenu ˘ (od staroga akuta) u ˆ vidimo u *r'āci*, *r'ākā* samo što se tu naglasak nema razloga pomicati jer je posrijedi prvi slog. Sinkronijski možemo ovu promjenu dobro opaziti na odnosu standardnoga *stāt'ist* – g. mn. *st'ātīstā* i substandardnoga *stat'ist* – g. mn. *stat'istā*.

U primjeru se *čòvječe* prema *čòvj'ek* iznimno javlja drugotni čeonisak u riječi koja pripada n. p. *a*.

5. Naglasna paradigma *b*

U naglasnoj je paradigmi *b* ovisak zaosnovan, odnosno nalazi se na prvom slogu poslije osnove: npr. *bòb'*, *bòb'a* ili *vòjnīk'*, *vòjnīk'a*.

N. *põp'*
 G. *pòp'a*
 D. *pòp'u*
 A. *pòp'a*
 V. *põpe*
 L. *pòp'u*
 I. *pòp'om*

Za jedninu treba samo napomenuti da je u vokativu, kao i uvijek u naglasnoj paradigmi *b* (i *c*) čeonu naglasak. Isto vrijedi i za višesložne imenice (vidi dolje).

Imenice su naglasne paradigme *b* kratkoga korijena relativno rijetke npr. *pòp'*, *bòb'*, *bòk'*, *gròm'*, *kròv'*, *pòd'*, *stòg'* itd. U mnogim su dijalektima one prešle u naglasnu paradigmu *c* (što je možda još općeslavenska tendencija) – usp. sekundarno *'kròv*, *'gròm* i sl. Vuk ima miješano *gròm*, *kròv*, ali *gròma*, *kròva*, što bi moglo ukazivati na postupan prijelaz iz n. p. *b* u n. p. *c*⁶ ako je riječ o mlađoj promjeni.

Čakavski čuva stariju n. p. *b* u primjeru *bòr*, *borã*, a takov je naglasak primjerice i u štokavskim dalmatinskim govorima i u Lici prema mlađoj n. p. *c* *bôr*, *bõra* (npr. Dubrovnik). S obzirom na čest prijelaz n. p. *b* > *c* i na slovačko *bôr*, bit će da je oblik *bòr'*, *bòr'a* stariji.

n. <i>pòp'i</i>	<i>pòp'ovi</i>
g. <i>póp'ã</i>	<i>p'òpõvã</i>
d. <i>pòp'ima</i>	<i>pòp'ovima</i>
a. <i>pòp'e</i>	<i>pòp'ove</i>
v. <i>'pòpi</i>	<i>'pòpovi</i>
l. <i>pòp'ima</i>	<i>pòp'ovima</i>
i. <i>pòp'ima</i>	<i>pòp'ovima</i>

U kratkoj množini valja istaći inherentno vokativno povlačenje naglaska (*'pòpi!*). Isto i u dugoj množini – *'pòpovi!*, no ondje se naglasak može povesti za nominativnim pa imamo nepromijenjeno *pòp'ovi!* U genitivu množine dužih oblika dolazi do pomaka oviska – usp. *pòp'ovi* i *p'òpõvã*, isto kao *jèz'ici* i *j'èzikã*. No javlja se i ujednačen naglasak u genitivu, pa umjesto *p'òpõvã* dobivamo *pòp'õvã* (zanimljivo, naglasak tipa *jèzikã* je puno puno rjeđi). Bit će da tu i nije posrijedi toliko ujednačavanje paradigme – *pòp'õvã* prema *pòp'ovi*, nego možda više tendencija za razjednačavanjem naglaska od n. p. *a* – *pòp'õvã* prema *r'ãkõvã* (ako nije i to ujednačeno prema n. p. *b* u *ràk'õvã*)⁷. To bi objasnilo

⁶ Slavenske se imenice koje se kolebaju između n. p. *b* i n. p. *c* katkada smatraju n. p. *d* (pogotovu u moskovskoj akcentološkoj školi). No n. se p. *d* možda radije treba smatrati skupom imenica koje negdje pripadaju n. p. *b*, negdje n. p. *c*, a negdje miješanoj n. p., nego pravom zasebnom naglasnom paradigmom.

⁷ Kako je u velikom broju govora staro *gradõvã* u n. p. *c* zamijenjeno s ujednačenim *grãdõvã* prema n. mn., tako se *pòp'õvã* onda istodobno razjednačava i od *pr'ãgõvã* (n. p. *a*) i od

zašto je takav mlađi [`] puno rjeđi u ^l*j'ěztkā*. U mnogim govorima mogu postojati i obje mogućnosti: ^l*p'ōpōvā* i ^l*pōp'ōvā*, što je razumljivo s obzirom da je ta alternacija u g. mn. još vrlo živa, ali da istodobno djeluje i pritisak drugih oblika s uzlaznim naglaskom (kao i već navedena tendencija da se g. mn. n. p. *b* razjednači od g. mn. ostalih paradigama).

Na zapadu se ^l*pōp'ovi* često zamjenjuje s ^l*pōpovi* – naglaskom prenesenim iz n. p. *c*. Na zapadu se, ako se naglasne paradigme ujednačuju, ujednačuju se prema n. p. *c* (npr. *brōdovi*, analogijom i *stōlovi*), dočim se u istoku ujednačuju prema n. p. *b* (npr. *stōlovi*, analogijom i *brōdovi*). Na zapadu je to često posljedica mlađega prodora duge množine. Kod kraće se množine onda još dobro razlikuju n. p. *b* i *c* npr. ^l*pōd'li* prema ^l*rōzi*, ali kada se javlja mlađa duga množina, onda se naglasak ujednačava pa dobivamo i ^l*pōdovi* prema ^l*rōgovi* (to se događa u mnogim govorima Dalmatinske zagore).

- N. *kōvāč'*
- G. *kováč'la*
- D. *kováč'lu*
- A. *kováč'la*
- V. ^l*kōvāču*
- L. *kováč'lu*
- I. *kováč'lem*

U višeslozicama naglasne paradigme *b* nema osobitih problema. Naglasak u vokativu preskače na početak, npr. ^l*kōvāču*, što se dobro čuva i u dužim riječima, usp. D. *gospodār'lu*, *kapetān'lu*, ali V. ^l*gōspodāru*, ^l*kāpetāne*. Nepovlačenje se naglasaka tipa *kováč'lu* rijetko javlja u češćim primjerima kao što su ^l*gōspodāru*!, ^l*zāpovjednīče*! ili ^l*kāpetāne*!. U riječima se koje se rjeđe rabe u vokativu javlja sekundaran ^ˆ na unutarnjem slogu – npr. *Dalmatīnče*! umjesto starijega *Dālmatīnče*! U prezimenima se često naglasak drugotno veže za početni slog pa umjesto *Kōvāč'*, *Kováč'la* (kako je još primjerice u Dalmatinskoj zagori) dobivamo *K'ōvāč*, *K'ōvāča*. Tako nastaje nova opreka *kōvāč'* : *K'ōvāč*.

^{gr}*lādōvā* (n. p. *c*). N. p. *a* i n. p. *c* (*prāgovi* : *grādovi*) se ujednačuju i zato što čeonu naglasak u n. p. *c* u najvećem broju govora više ne preskače (tj. ^l*grādovi* > ^{gr}*lādovi*, dakle u ^{gr}*lādove*, ili ^u*grādove*, umjesto starijega ^u*grādove*), v. dolje.

- n. *kováč^li*
- g. *kováč^lā*
- d. *kováč^lima*
- a. *kováč^le*
- v. *ᵏōvāčī*
- l. *kováč^lima*
- i. *kováč^lima*

Čeoni se naglasak u vokativu množine sve više gubi i zamjenjuje se naglasnom nominativa *kováč^li!* (usp. Stanić 1967), za razliku od jednine gdje se relativno dobro čuva u riječima koje se češće rabe u vokativu.

6. Naglasna paradigma *c*

Ovisak u naglasnoj paradigmi *c* skače s čeonoga položaja na dočetni, usp. *ᵑōložāj*, *ᵑōložāja*, *na položāj^lu*. To se događa kod tzv. visnih nastavaka⁸ – nastavaka koji nose u sebi inherentnu naglašenost koja dolazi do izražaja kada riječ nema svoga naglasaka (to jest kada ima čeoni naglasak koji je zapravo, apstraktno gledajući, odsutnost naglasaka). Visni su padeži: L. jd. -*ᵑ*, g. mn. -*ā* i dli. mn. -*ima* u sklonidbi muškoga roda. Lokativ je jednine visan ovisno o značenju riječi (visan je samo ako riječ ima značenje neživoga). Padeži s nevisnim nastavkom imaju čeoni naglasak (naglasak koji se javlja kada nijedan slog u riječi nije dominantan, odnosno visan) koji, dakako, preskače na prednaglasnicu: *ᵑōg*, *ᵑōga* - *ᵑā ᵑōg*, *ᵑōd ᵑōga*, *ᵑōrāk* - *ᵑū ᵑōrāk* itd.

- N. *ᵑōg*
- G. *ᵑōga*
- D. *ᵑōgu*
- A. *ᵑōg*
- V. *ᵑōže*
- L. *ᵑōg^lu*
- I. *ᵑōgom*

⁸ Nazivak dugujem Bulcsúu Lászlóu.

Kada postoji izmjena duljine u nominativu i kraćine u genitivu (kao *ʹrôg*, *ʹrôga*), u pojedinim se govorima (pogotovu u kontinentalnoj Hrvatskoj) duljina analogijom prenosi iz nominativa u ostale padeža pa imamo mlađe *ʹrôg*, *ʹrôga* umjesto *ʹrôg*, *ʹrôga*. To se još događa i u imenicama *ʹsôk*, *ʹsôka* > mlađe *ʹsôka* ili u *ʹbôr*, *ʹbôra* > mlađe *ʹbôra* itd. Na zapadu (npr. u Dalmatinskoj zagori i općenito u Dalmaciji) toga obično nema⁹. U nekim se primjerima takvo ujednačavanje nikada ne javlja, npr. *ʹmôst*, *ʹmôsta* ili *ʹbôg*, *ʹbôga*. Obrnuto se dogodilo u primjeru *ʹgôst* - *ʹgôsta* gdje je analogijom prema kosim padežima i u nominativ prodrla kraćina pa imamo *ʹgôst*¹⁰.

U zapadnoštokavskom se u načelu dobro čuva preskakanje naglasaka na prednaglasnicu – navodim neke od primjera koje sam čuo u zadnjih godinu-dvije u živu govoru raznih novoštokavaca¹¹: *ʹû mrāk*, *ʹprêd mrāk*, *ʹdô mrāka*, *ʹnā zīd*, *ʹdô zīda*, *ʹû mēd*, *ʹnā brijēg*, *ʹnā brōd*, *ʹzā nōs*, *ʹû cvijēt*, *ʹzā list*, *ʹnā plēs*, *ʹû krūg*, *ʹû vrāt*, *ʹû trāg*, *ʹû hlād*, *ʹû korāk*, *ʹzā rēp*, *ʹnā dūg*, *ʹpô komād*, *ʹnā kamēn*, *ʹpô mjesēc*, *ʹzā mjesēc*, *ʹû Osijēk*, *ʹû spomēn*, *ʹnā boga*, *ʹôd boga*, *ʹû boga*, *ʹʹôd brijēga*, *ʹbēz mūža*, *ʹôd mūža*, *ʹbēz rāda*, *ʹdô mozga*, *ʹôd srāma*, *ôd strāha*, *ʹiz kamena*, *ʹiz Osijēka*, *ʹdô Osijēka*, *ʹôko vrāta*, *ʹispod glāsa*, *ʹispod nosa*, *ʹispod gāja*, *ʹispred nosa*, *ʹprêko mosta*, *ʹprêko dāna*, *ʹprêko svijēta*, *ʹprêko nosa*, *ʹprêko zīda*, *ʹprêko rēda*, *ʹzā mostom*, *ʹpôd vrātom*, *ʹnā roge*, *ʹza vijēke vjekōvʹā*, *ʹlj lūde*, *ʹmēđu lūde* itd. U nekim se zapadnoštokavskim govorima preskakanje provodi događa gotovo uvijek u jednosložicama i dvosložicama, recimo u 95% slučajevā (nemoćuće je primjerice reći ikako drugačije negoli *ʹnā mōre* ili *ʹnā dān*), a odstupanja su relativno rijetka. U nekim pak govorima, više prema istoku, naglasak ne preskače dosljedno¹². U većini je srpskih govōrā preskakanja naglasaka više iznimka nego pravilo i javlja se samo u frazama (ako uopće i ondje). Preskakanje je naglasaka karakteristično upravo za hrvatske tj. zapadnoštokavske govore.

U početnom se sustavu, u klasičnom štokavskom, dativ i lokativ jednine razlikuju naglaskom u naglasnoj paradigmi *c* (kod imenica za neživo, vidi dolje) npr. D. *ʹbrōdu*, L. *brōdʹu*, D. *ʹglāsu*, L. *glāsʹu*. Visnost se lokativu dobro čuva, pa se čak prenosi i u naglasnu paradigmu *a* (npr. drugotno *u* *čāsʹu* umjesto *û*

⁹ *Rôga* i *sôka* imam zabilježeno za Požegu, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Petrinju, Novu Gradišku, Zadar, *rôga* i *sôka* za Dubravu na Pelješcu, Konavle, Dubrovnik, Kaštela, Vrgorsku krajinu, a *rôga*, ali *sôka* za Đakovo. Za Omiš imam zabilježeno i N. *rôg*, *sôk* analogijom prema *rôga*, *sôka*.

¹⁰ *Gôst*, *gôsta* imam zabilježeno npr. za Požegu, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Novu Gradišku, a *gôst*, *gôsta* za Šibenik, Dubravu na Pelješcu, Zadar, Dubrovnik, Kaštela, Omiš, Đakovo i Petrinju.

¹¹ Neke sam primjere fonološki prilagodio standardu.

¹² Što se tiče većih gradova, preskakanje je naglasaka posve iznimno recimo u Osijeku, ali se u Splitu kod jednosložnih i dvosložnih oblika dosta dobro čuva.

č^l*asu*, vidi *gore*), ali se često D. i L. (i inače gotovo isti u hrvatskom, zanemari-
 mo li naveske) ujednačuju s lokativnim naglaskom. Tako dobivamo često DL.
bròd^lu i *glás^lu*. Ipak, dosta zapadnih govora čuva staru razliku¹³. Puno je rjeđe
 uklanjanje visnosti nastavka u lokativu (npr. *na bròdu* umjesto *na bròdu*, tako
 je npr. danas u Dubrovniku).

Lokativni je naglasak visan samo ukoliko je posrijedi imenica koja označa-
 va neživo – npr. *na bròd^lu*, *na glás^lu* itd., ali *ò bogu*, *pò mûžu* itd. Zgodan je
 primjer s riječju *vrâg*. Kada označava osobu, đavla, nema pomicanja naglaska
 – *ò vrâgu*, ali kada znači «nevolja», dolazi do pomicanja pa se kaže često *k'ò*
po vrâg^lu.

n. <i>ròzi</i>	<i>rògovi</i>
g. <i>róg^lā</i>	<i>rogóv^lā</i>
d. <i>ròz^lima</i>	<i>rogòv^lima</i>
a. <i>ròge^l14</i>	<i>rògove</i>
v. <i>ròzi</i>	<i>rògovi</i>
l. <i>ròz^lima</i>	<i>rogòv^lima</i>
i. <i>ròz^lima</i>	<i>rogòv^lima</i>

U dugoj se množini u naglasnoj paradigmi *c* događa najviše promjena. Čak
 ni na zapadu više naglasak ne preskače baš često u dugoj množini n. p. *c* pa se
 umjesto *hà rogove* govori *na rògove* (ili *nà rogove*). Naglasak se kao *rogóv^lā*,
rogòv^lima ili *glasóv^lā*, *glasòv^lima* često zamjenjuje nepromjenljivim *r'ògòvā*,
r'ògovima, *gl'āsòvā*, *gl'āsòvima*. Pa ipak neki seoski govori dobro čuvaju ovak-
 ve oblike (primjerice staroštokavski govori u Posavini)¹⁵, a i inače se čuva-

¹³ Razliku D. *grâdu* – L. *grâdu* imam zabilježenu npr. za Šibenik, a D. *zîdu* – L. *zîdu* (no D
 = L. *grâdu*) za Omiš. Takvih se govora može naći i na raznim mjestima po Dalmatinskoj zagori.

¹⁴ Usp. u Prapatnicama kraj Vrgorca *nà roge*.

¹⁵ Usp. u staroštokavskim posavskim govorima (moji podatci): Orubica *drüğovi*, *s drugovi*
 (*drugovimā* s preuzetim naglaskom iz starijega *drugovi*), *sa sinovi* (*sinovimā*), *s rogovī* (*rogovimā*),
krajevīmā, *lāktovi*, *laktōv*, *laktōvmā*, *plāmenovi*, *plamenōv*, *plamenōvmā/plāmenovima*, *Sikereveci*
brkōvā (*břkōva*), *cripovi*, *cripōvā* (duljina *-ā* je nestabilna, kao i fonetski ostvaraj naglaska), *dārovi*,
dārōvā, ali *dārovima*, *đeverōvi*, *đeverōvā/đeverōvā*, *đeverovīma*, *drüğovi*, *drugōvā*, ali *drüğovima*,
dugōvā, ali *drüğovima*, *glāsovi*, *glasōvā*, *gòlubovi*, *golubōvā*, ali *gòlubovima*, *grādovi*, *gradōvā*,
 ali *grādovima*, *jēzevi*, *ježēvā*, *klinovi*, *klinōvā*, ali *klinovima*, *klipovi*, *klipōvā*, *kljūnovi*, *kljunōvā*,
cvitōvi, *cvitōvā*, *lāktovi*, *laktōvā*, *pōjasevi*, *pojasēva*, *rògovi*, *rogōvā*, *rogòvima*, *klāsovi*, *klasōva*
 (usp. recimo i sekundarno *brodōvi*, *bròdōva*, *bogōvi*, *bògōva*, *mostōvi*, *mostōva*, *rúbovi/rūbōvi*,
rúbōva, *krākovi*, *krākōva*, *krūgovi*, *krūgōva*, *līkōvi*, *līkōva*) itd., *Stružani sinōva*, *cripōva*, *tēkutovi*,
tekutōva, *Donja Bebrina golubōva*, *Gundinci stānovi*, *stanōvā/stanōva*, *sinōvi*, *sinovīma*.

ju u nekim ustaljenim oblicima ili frazama – npr. u *vijêke vjekóvā* (najčešće u *vijêke*, a ne *lŭ vijêke*, ali zato uvijek u vjerskom odzdravu *lŕŕ vijêke*)¹⁶, *slučajévā* (i *slučajévima*), *bôg bogóvā*, *komádā* (: *kômād*), *oblikā* (: *oblŭk*), *korákā* (: *kôrāk*) itd. Za riječi kao *kôrāk vidi dolje*.

U hrvatskim se govorima kratka množina n. p. *c* često zamjenjuje n. p. *b* pa umjesto *bròdovi* dobivamo *bròd'ovi*. U Vuka je nalazimo *bròd'ovi*, ali *rād'ovi*, a takvi se naglasci bilježe i u suvremenim hrvatskim gramatikama. U srpskim je govorima, rjeđe i u hrvatskim, često ujednačen naglasak paradigme *b* (*bròd'ovi*, *rād'ovi*)¹⁷. U mnogim je hrvatskim govõrima proširen naglasak tipa *bròd'ovi*¹⁸, ali imenice s dugim korijenom u jednini u množini u načelu uvijek imaju „, npr. *glāsovi*, *rād'ovi*, *stānovi*, *vlākovi*, *mŭževi*¹⁹. Ipak nije opravdano isključivo zastupanje naglasaka tipa *bròd'ovi* ili *bòg'ovi* u suvremenim hrvatskim gramatikama i prednost bi trebalo dati zapadnoštokavskom, starijemu naglasku *bròdovi* i *bògovi*. Zanimljivo je da upravo primjer *rògovi* u svim govõrima čuva stari naglasak n. p. *c* (čak i na istoku), jamačno zato što se često rabi u množini i također se doživljava kao *plurale tantum* na neki način.

- N. *kôrāk* *lŕŕčāj*
 G. *kôrāka*
 D. *kôrāku*
 A. *kôrāk*
 V. *kôrāče*
 L. *korák'u* *slučāj'u*

¹⁶ Usp. Brozović 1996.

¹⁷ Usp. László 1996.

¹⁸ Jednačenje naglasaka u mn. prema n. p. *b* ne mora biti dosljedno. U nekim govorima primjerica imamo *bògovi*, *bròdovi*, ali recimo *bròjevi*, *ròjevi*, *kròjevi* (također i *rātovi*, ali *krājēvi* u n. p. *a* – uz *-j-* se čuva stari naglasak). Velik broj govora čuva sva tri naglasna tipa u množini, ali često s dosta sekundarnih prijelaza određenih riječi iz jednoga u drugi tip u množini. Tako za Požegu imam zabilježeno očekivano: *králjevi*, *pútovi*, *stòlovi*, *ròbovi*, *snòpovi*, *sòmovi* (n. p. *b*), *bròjevi*, *rògovi*, *rèdovi* itd. (n. p. *c*), ali sekundarno *ljèkovi*, *vòlovi*, *plòdovi*, *bròdovi* itd. U Petrinji očekivano *ròbovi*, *snòpovi*, *pútovi*, *králjevi* (n. p. *b*), *rād'ovi*, *nòsevi*, *kròjevi*, *bròjevi* (n. p. *c*), ali sekundarno *stòlovi*, *vòlovi*, *ljèkovi*, *bògovi*, *bròdovi*, *plòdovi*. U Slavonskom Brodu očekivano *nòsovi*, *rògovi*, *rād'ovi* (n. p. *c*), *vòlovi*, *pòpovi*, *kòševi*, *lijékovi* (n. p. *b*), ali sekundarno *bròjevi*, *kròjevi*, *plòdovi* itd. Za primjer *lijékovi*/*ljèkovi* valja napomenuti da izvorno *lijék*, *lijéka* (n. p. *b*) često sekundarno prelazi u n. p. *c* (*lijék*, *lijéka*). Neobična je imenica *sŭd*, *sŭda* koja uvijek pripada n. p. *b* u jednini, ali redovno ima množinu *sŭdovi* kao da je riječ o n. p. *c*.

¹⁹ U Slavoniji i u okolici imam zabilježeno *mŭževi* (ali *rād'ovi*, *stānovi*, *rèdovi*) za Požegu, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Petrinju, Novu Gradišku, a u Đakovu *mŭževi*, ali *rād'ovi*, *stānovi*, *rèdovi*. Ovaj primjer predstavlja iznimku, a ne pravilo.

- I. *ˈkõrākom*
n. *ˈkõrāci* *ˈslũčajevi*
g. *korákˈā* *slučajévˈā*
d. *korácˈima* *slučajèvˈima*
a. *ˈkõrāke*
v. *ˈkõrāci*
l. *korácˈima*
i. *korácˈima*

Naglasak na zapadu prilično dosljedno preskače u mnogim govorima, npr. *ˈũ korāk*, *ˈnẽbu ˈpõd oblāke* (fraz), *ˈpõ komād* itd. U lokativu se jednine, ali i inače, naglasak pomiče, npr. u *poglédˈu*, pogotovu u frazama, premda se čuju i analoški oblici kao u *põglědu* i sl. Na istoku je pomicanje tipa *na korákˈu* ograničeno na fraze, dočim se na zapadu javlja i izvan njih. U genitivu je množine oblik *korákā*, *oblíkā* ili *komādā* jako čest, ali je recimo puno češće *põglědā* nego *poglědā*. U dugoj je množini često *slučajévā*, *slučajèvima* pored mlađega *slũčajěvā*, *slũčajevima*. Primjeri se poput *golúbā*, *golúbima* (ili *golubóvā*, *golubòvima*) javljaju danas samo dijalekatski²⁰. I u riječi su *ˈgõvõr* oblici u *govõrˈu* ili *govórˈā* danas sve rjeđi²¹.

Kod nekih su riječi oblici s visnim nastavkom bili toliko česti da su počeli utjecati i na ostale padeže. Tako se uz početno *ˈkõmād*, *ˈkõmāda*, *na komādˈu*, *ˈkõmādi*, *komādˈā*, *komādˈima* i *ˈõblĩk*, *ˈõblĩka*, *u oblíkˈu*, *ˈoblĩci*, *oblíkˈā*, *oblícˈima* javlja i miješano *ˈkõmād*, *komādˈa* i *ˈõblĩk*, *oblíkˈa* i potpun prijelaz ovih primjera u n. p. *b – kòmādˈi* i *õblĩkˈi*.

Mnoge su riječi s izvornom zanaglasnom duljinom (kao *gālěb*) ili s drugotnom duljinom ispred sonanta (kao *kāmēn*) prešle iz n. p. *a* u n. p. *c* (usporedi npr. *nā kamēn* što se ne poklapa s *kāmenit*, *kāmenovati*, *kāmenica* itd. što ukazuje na vezani naglasak²²).

²⁰ Usp. u staroštokavskim posavskim govorima: Dubočac *ukrásima*, Stružani *đavóla*, Gundinci *na ležájima*. U Vrgorskoj krajini: *đaválā* (: *đāvā*), *andělā*, *pratárā* (: *prātar*).

²¹ Iz Prapatnica kraj Vrgorca i Gospića imam zabilježeno primjerice *na oprězu* (vidi dalje za *u misěcu*).

²² Usp. Kapović 2005:58. Za takvo sekundarno n. p. *a* > n. p. *c*, usp. u Posavini: Sikerevci *jāstrebovi*, *jastrebóvā*, *jāvori*, *javoróvā* i *jāvõra*, *prāmenovi*, *pramenóva*, ali *gũšteri*, *gũštěra/gũštěrá*, Stružani *jasenóva*, Orubica *jāblanovi*, *jablanõv*, *jablanõvmā*, *jasinõv*, *jasinõvmā*. U Prapatnicama kraj Vrgorca: *kāmēn*, *nā kamēn*, *iz kamena*, *põd jasenon*, *nā misěc*, *u misěcu*. Svi su navedeni primjeri izvorno pripadali n. p. *a*.

Zanimljivo je primijetiti različito ponašanje zanaglasne duljine kod primjera koji imaju i dugu i kratku množinu – kod kratke, u trosložnim oblicima ostaje npr. *gōlūbi* (: *gōlūb*), ali se u četverosložnima krati – npr. *gōlubovi* (usp. Kapović 2003).

7. Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN i dr. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Globus.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1997². *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga. (= HG)
- BROWNE, WAYLES E.; JAMES D. McCAWLEY 1965. Srpskohrvatski akcenat. *Зборник за филологију и лингвистику* VII, 147–151.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; PAVLE IVIĆ 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: JLZ «Miroslav Krleža».
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1996. O prilogu dr. Stjepana Vukušića za Ivšićev zbornik. *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik*. Ur.: Božidar Finka, 175–176.
- BUDMANI, PIETRO [= PETAR] 1867. *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*. Vienna.
- GARDE, PAUL 1993. *Naglasak*. Zagreb: Školska knjiga.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1971. *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije (Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent)*, mit einer Einleitung sowie Berichtigungen und Ergänzungen des Verfassers herausgegeben von Christian Alphonsus van der Berk, Slavische Propyläen, Texte in Neu- und Nachdrucken, Band 96. München: Wilhelm Fink Verlag.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade, uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima, II dio, Rječnik*. Zagreb: JAZU.
- KAPOVIĆ, MATE 2003. Razvoj starih duljina u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima. *Filologija*, 41, Zagreb, 51–82.
- KAPOVIĆ, MATE 2005. Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskoga razdoblja). *Filologija*, 44, Zagreb, 51–62.
- LÁSZLÓ, BULCSÚ 1996. Općitbena bilježnost pri odredbi srbštine i hrvatštine. *Jezik i komunikacija. Zbornik*. Ur.: Marin Andrijašević, Lovorka Zergollern-Miletić. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 430–451.
- LESKIEN, AUGUST 1914. *Grammatik der Serbokroatischen Sprache*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- MATEŠIĆ, JOSIP 1970. *Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache*. Heidelberg: Carl Winter – Universitätsverlag.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. 1881–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU.
(= ARJ)

STANG, CHRISTIAN S. 1957. *Slavonic accentuation*. Oslo: I kommisjon hos H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

STANIĆ, MILIJA 1967. O akcentu vokativa imenica tipa jùnāk i dr. *Filologija*, 5, Zagreb, 137–167.

STANKIEWICZ, EDWARD 1978. The Inflection of Serbo-Croatian Substantives and Their Genitive Plural Endings. *American Contributions to the Eighth International Congress of Slavists (Zagreb and Ljubljana, September 3-9, 1978), Volume 1, 'Linguistics and Poetics'*. Ed.: Henrik Birnbaum. Columbus (Ohio): Slavica Publishers, Inc., 666–682.

STANKIEWICZ, EDWARD 1993. *The Accentual Patterns of the Slavic Languages*. Stanford: Stanford University Press.

Accentual paradigms of masculine *o*-stems in Croatian

Summary

The paper provides an overview of the accentual paradigms of masculine *o*-stems in the so-called classical Neo-Štokavian. It also discusses various changes which have occurred in Neo-Štokavian dialects and changed the original system. The examples of these systematic and non-systematic changes are adduced from various (Neo-)Štokavian dialects. They serve as an illustration of various processes here discussed: general or partial accentual leveling in the long plural of the short root vowel a. p. *b* and a. p. *c* nouns (e. g. eastern *bròdovi* like *stòlovi*, compared to western *stòlovi* like *bròdovi*), the loss of accentual mobility (e. g. *grădôvā* instead of *gradôvā*, *grădovima* instead of *gradôvima*), secondary difference in the gen. pl. of a. p. *a* and a.. p. *b* (*pòpôva* : *prăgôvā* instead of the older *pòpôvā* : *prăgôvā*) etc.

Ključne riječi: *hrvatski, naglasak, akcentuacija, o-osnove*

Key words: *Croatian, accent, accentuation, o-stems*